कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताबको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा
शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको
नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

सरिता ढकाल

परीक्षा रोल नं. : २१४०५८७

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-९-७९५-२००२

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

२०६७

शोध निर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **“कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताबको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन”** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी सरिता ढकालले मेरो निर्देशनका साथ तयार पार्नुभएको हो । कडा मिहिनेत र निर्देशनका साथ तयार पारिएको यस शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६७/ /

कृतज्ञता - ज्ञापन

कुनै पनि अध्ययन आफैँमा कठिन र चुनौतीपूर्ण कार्य हो । खोजमूलक कार्यका लागि अझै परिश्रम र उचित मार्गदर्शनको आवश्यकता पर्दछ । **"कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताबको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन"** शीर्षकको यो शोधपत्र शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष नेपाली शिक्षा ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रले पाठ्यक्रमअनुरूप पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्न चाहनेहरूका निम्ति केही सहयोग मिल्ने मैले विश्वास लिएकी छु । प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा मैले विभिन्न विद्वानहरूबाट आवश्यक सहयोग प्राप्त गरेकी छु । सर्वप्रथम शोध निर्देशक गेहेन्द्र खनालप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

सन्तानको प्रगतिका लागि सदैव आशीर्वाद दिइरहनुहुने मेरा पूजनीय बुबा गोपाल ढकाल तथा आमा सीता ढकालप्रति म सदा ऋणी छु । मेरो यो अध्ययन पूरा गर्न अमूल्य सहयोग र अवसर जुटाइदिएर समर्पित हुने सहृदयी जीवनसँगी ऋषिराज धिमाल र आफ्ना अबोध बालसुलभ हातहरूले मेरो लेख्ने कलमलाई थुत्दै र बङ्ग्याइदिँदै मेरो लेखन कार्यलाई आह्लादपूर्ण बनाउन सहयोग पुऱ्याउने प्यारी छोरी दृष्टिकालाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा ठूलो साथ र सहयोग गर्नुहुने आदरणीय बुबाआमा खडानन्द धिमाल र लमाया धिमालप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययन कार्यमा प्रा.वि.को पाठ्यक्रम उपलब्ध गराइदिनुहुने जनता उच्च मावि पथरीका प्रधानाध्यापक मेघनाथ ओझा, शोधपत्र कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने बुद्ध बिष्टप्रति पनि म हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, मेरो यो शोधपत्रको मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने मूल्याङ्कन समितिका मेरा आदरणीय विद्वान् गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

सरिता ढकाल

शोधसार

१. शोधशीर्षक

'कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताब को पाठ्यक्रम अनुरूपताको अध्ययन' रहेको छ ।

२. शोध उद्देश्यहरू

प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

क) परिमार्जित प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६२) मा अन्तर्निहित उद्देश्यानुरूप वर्तमान "मेरो नेपाली किताब कक्षा ४" को विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्नु ।

ख) वि.सं २०६२ को परिमार्जित पाठ्यक्रमले तोकेको विधा र क्षेत्रका आधारमा पाठ्यपुस्तकका पाठहरूको अध्ययन गर्नु ।

ग) पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरे बमोजिम पाठ्यपुस्तकमा कार्यमूलक व्याकरण र उपयुक्त शब्दभण्डार समावेश भए/नभएको अध्ययन गर्नु ।

घ) पाठ्यक्रम अनुरूपताको आधारमा देखापरेका कमीकमजोरी पत्ता लगाइ सुधारका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

३. शोध सीमा

प्रस्तुत शोधपत्रका अध्ययनका सीमाहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

क) पाठ्यक्रमले तोकेका उद्देश्यहरूका आधारमा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गरिएको छ ।

ख) पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको क्षेत्र तथा क्रमको आधारमा पाठ्यपुस्तकको विषयक्षेत्र, क्रम समावेश गरिएका विधाहरू तथा त्यसको सान्दर्भिकता अध्ययन गरिएको छ ।

ग)	पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेअनुरूप व्याकरण पक्ष व्यावहारिक तथा सान्दर्भिक भए नभएको बारे खोजी गरिएको छ ।

घ)	हिज्जे, चिह्न, शब्द चयन, कथा, कविता, चित्र आदि सबैको पाठ्यक्रम अनुरूपताको आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

ङ)	पाठ्यपुस्तकमा देखिएको कमी, कमजोरीहरू तथा आवश्यक सुझावहरूको खोजी गरिएको छ ।

४. शोध विधि

प्रस्तुत शोधपत्र विद्यालयको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकसँग सम्बन्धित भएकोले यसमा विशेष गरी विश्लेषणात्मक, तुलनात्मक तथा अनुसन्धानात्मक विधि अपनाई शोधकार्य गरिएको छ । जसमा कक्षा ४ को नेपाली किताबको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकलाई मुख्य अध्ययन साधनको रूपमा लिइएको छ । यसमा तुलनात्मक अध्ययन विधिलाई मुख्य विधिको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

५. शोध निष्कर्ष

क)	पाठ्यपुस्तकको बाहिरी आवरण र पृष्ठको चित्र रङ्गीन र आकर्षक चित्रमा रहेका पाइन्छन् । बालबालिकाको ध्यानाकर्षण गर्ने प्रकारकै देखिन्छ ।

ख)	पाठ्यक्रमअनुरूपताकै आधारमा पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका विधाका क्षेत्रहरू छन् । जस्तैः- बालकथा, कविता, प्रवन्ध, संवाद, चिट्ठी, निवेदन, गाउँखाने कथा, चुट्किला आदि समावेश गरिएका भए पनि पाठहरूमा भन्दा अभ्यासहरूमा बढी चुट्किला र गाउँखाने कथाहरू राखिएको पाइन्छन् ।

ग)	भाषिक संरचना र शैलीका आधारमा ‘मेरो नेपाली किताब’ का पाठहरू केही सरल र सरस नै देखिन्छन् । यसलाई पाठ्यपुस्तकको सकारात्मक पक्ष नै मान्नुपर्छ ।

घ) कक्षा ४ को पाठ्यपुस्तकमा विषयवस्तुका क्षेत्रहरू स्पष्ट रूपमा यी विषयसूची भित्र यी पाठ्यशीर्षकहरू राखिएका छन् भनी तोकिएको पाइँदैन तर माथिल्लो कक्षामा स्पष्ट तोकिएको पाइन्छ ।

ङ) 'मेरो नेपाली किताब' मा प्रयुक्त चित्रहरू ६३ वटा राखिएका छन् । जुन सान्दर्भिक र आकर्षक देखिन्छन् । यो पनि पाठ्यपुस्तकको सकारात्मक पक्ष नै हो । पाठअनुसारको थोरै भएको पाइन्छ ।

च) प्राथमिक तहमा प्रयुक्त वाक्यहरू बढीमा ६।७ शब्दहरू प्रयोग गरी निर्माण गरिएको हुनुपर्नेमा पाठयक्रमको उद्देश्यको विपरीत १२।१३ शब्दहरू समेत प्रयोग गरिएको पाइन्छ जुन कक्षाको स्तरअनुरूप भएको देखिँदैन ।

छ) कक्षा ४ मा कविता विधातर्फ ५ वटा कविताका पाठहरू समावेश गरिएका छन् । जुन पाठहरू पद्यात्मक शैलीमा मात्र लेखिएका पाइन्छन् ।

ज) पुस्तकसम्बन्धी सुझाव, टीका टिप्पणी राख्न पाइने राय सुझाव दिन सकिने कुरालाई राम्रो पक्ष मान्न सकिन्छ ।

झ) कक्षा ४ मा व्याकरण सम्बन्धी अभ्यासहरू न्यून मात्रामा रहेको पाइन्छ ।

ञ) भाषिक सीप विकासका क्षेत्र अन्तर्गत सुनाइ र बोलाइ सीपलाई कम महत्व दिएको पाइन्छ ।

ट) भाषिक शुद्धतासम्बन्धी अभ्यासहरू पाठ्यपुस्तकको सुरूसुरूमै राखिनु राम्रो पक्ष मान्न सकिन्छ ।

ठ) अभ्यासका प्रायजसो समस्या शब्दभण्डारमै आधारित गरी निर्माण गरिएको छ । अभ्यासमा दिएका प्रश्नहरू पाठअनुरूप र स्तरअनुकूल नै रहेका छन् ।

ड) पाठयक्रमले निर्दिष्ट गरेबमोजिम कथा, कविता, प्रवन्ध, संवाद, चिठ्ठी लेखन, निवेदन लेखन आदि पर्याप्त भएको देखिँदैन ।

ढ) प्राथमिक तहको पाठयक्रम तथा पाठ्यपुस्तकमा विधागत आधारमा अङ्क विभाजन गरिएको छैन ।

ण) उखानटुक्का पाठमा नभई अभ्यासमा रहेको पाइन्छ ।

त) कविता विधामा कविको चिनारी राखिएको छैन ।

थ) चुट्किलाको प्रयोग पाठमा न्यून मात्रामा भएको पाइन्छ ।

द) प्राथमिक स्तरमा पाठको सुरूमा कविता राख्नु उपयुक्त हुँदैन । त्यसमा पनि 'गाउँछ गीत नेपाली' कविता स्तरअनुरूप नभई क्लिष्ट रहेको देखिन्छ । यस कवितामा बढी जटिल शब्द प्रयोग भएका छन् । जुन कक्षा ४ को निम्ति सुरूमै त्यति उपयुक्त हुँदैन ।

ध) पाठ्यपुस्तकमा हाँस्यव्यङ्गात्मक पाठहरू समावेश गरिएका छैनन् ।

न) प्राथमिक तहको पाठ्यपुस्तकमा विधागत आधारमा अङ्कभार विभाजन गरिएको छैन ।

प) पाठ्यपुस्तकको सिलाइ एकदमै कमजोर खालको देखिन्छ । सिलाइ बलियो धागोले हुनुपर्ने त्यस्तो प्रकारको छैन । त्यसैले पुस्तकको सिलाइ दह्रो बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

६. सुझावहरू

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित 'कक्षा ४ को अनिवार्य विषयको मेरो नेपाली किताब' र पाठ्यक्रम अनुरूप भए नभएको बारेमा गरिएको अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :-

क) पाठ्यक्रममा तोकिएको उद्देश्यअनुसार पाठहरू समेट्नु पर्ने ।

ख) पाठ्यक्रममा तोकिएका पाठहरू तल्लो कक्षा र माथिल्लो कक्षासँग क्रम मिल्ने गरी सरलबाट जटिल रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने ।

ग) पाठहरूको सङ्गठन पनि क्रमशः सरलबाट जटिल रूपमा समेट्नु पर्ने ।

घ) पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेबमोजिम शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप र विधिहरूलाई समेट्ने गरी पाठ्यपुस्तकमा क्रियाकलापहरू समेट्नु पर्ने ।

ङ) उद्देश्य पूरा हुने गरी अभ्यासहरू समेटिनु पर्ने ।

च) समेटिएका चित्रहरू पर्याप्त नभएको हुँदा अझ बढी चित्रहरू समेट्नु पर्ने ।

छ) वाक्य संरचनामा सुधार गर्नुपर्ने ।

ज) आवरण पृष्ठ दह्रो, आकर्षक र रङ्गीन भएको देखिनुपर्ने ।

झ) पाठ्यपुस्तकमा मनोरञ्जनात्मक पाठहरू समावेश गरिनुपर्ने ।

ञ) पाठ्यपुस्तकमा प्रयोगात्मक र सीपमूलक पाठहरू समावेश गर्नुपर्ने ।

ट) माथिल्लो तहमा झैँ प्रत्येक पाठको अङ्कभार विभाजन गरिनुपर्ने ।

ठ) सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासलाई बढी जोड दिनुपर्ने ।

ड) कार्यमूलक व्याकरणको परिचय सँगसगै उदाहरणसहित पर्याप्त अभ्यासहरू समावेश गरिनुपर्ने ।

ढ) सिर्जनात्मक शैलीका अभ्यासहरू राखिनु पर्ने ।

ण) भाषिक खेल विधिमा आधारित पाठहरू समेट्नु पर्ने ।

त) विद्यार्थीको उमेर, रूचि, स्तर अनुसारका पाठहरू समेट्नु पर्ने ।

थ) पाठ्यपुस्तकको कमजोर बँधाईलाई मजबुत खालको धागोले सिलाइ दह्रो पार्नुपर्ने ।

द) तोकिएको मूल्य खटाई सबैको पहुँचमा हुने गरी निर्धारण गर्नुपर्ने ।

विषयसूची

अध्याय : एक

शोधपरिचय

१. १. शोधशीर्षक	१
१. २. शोधप्रयोजन	१
१. ३. समस्याकथन	१
१. ४. अध्ययनका उद्देश्यहरू	३
१. ५. अध्ययनको औचित्य	३
१. ६. पूर्वकार्यको समीक्षा	५
१. ७. अध्ययन विधि	९
१. ८. अध्ययनका सीमाहरू	९

अध्याय : दुई

सैद्धान्तिक परिचय

२. १. पाठ्यक्रमको परिचय	११
२. २. पाठ्यक्रमको परिभाषा	१२
२. ३. भाषा पाठ्यक्रमका विशेषताहरू	१३
२. ४. पाठ्यक्रका तत्वहरू	१४
२. ५. उद्देश्य छनौटका आधारहरू	१७
२. ६. विषयवस्तु छनौटका आधारहरू	१७
२. ७. विषयवस्तु सङ्गठनका अधारहरू	१७
२. ८. भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय र परिभाषा	१८
२. ९. भाषा पाठ्यपुस्तकको परिभाषा	१९
२. १०.पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको सम्बन्ध	२०
२. ११.भाषा पाठ्यपुस्तकका विशेषताहरू	२१
२. १२.पाठ्यपुस्तकको आवश्यकता र महत्व	२५

अध्याय : तीन

निर्धारित पाठ्यपुस्तकको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन

३. १. पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा वर्तमान पाठ्यपुस्तकको अध्ययन २७

३. २. पाठ्यक्रमका उद्देश्यका आधारमा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन २९

३. ३. कार्यमूलक व्याकरण ३६

३. ४. विधा र क्षेत्रका आधारमा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन ४१

३. ५. पाठ्यपुस्तकको विशेषताका आधारमा वर्तमान पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण ४१

३. ६. मूल्याङ्कनका दृष्टिले कक्षा ४ को नेपाली किताबको अध्ययन ४७

३. ७. पाठ्यवस्तुको नमुना अभ्यास विश्लेषण ५१

अध्याय : चार

निष्कर्ष र सुझावहरू

४. १. निष्कर्ष ५५

४. २. सुझावहरू ५७

सन्दर्भसूची

परिशिष्टहरू